rechten en welzijn van mensen in instituten

over het welzijn van hen die er niet zijn

van mens tot mens 2-A
aanzetten tot humaan handelen

humanitas 1978

Inhoud

		Pag.
TEN GELEIDE		3
INLEIDING		5
I	MENSEN EN INSTITUTEN	7
II	DE TIRANNIE VAN „HET ENE ASPEKT	8
III	WELZIJNSVOORWAARDEN EN RECHTEN VOOR INSTITUUTBEWONERS	10
IV	INSTITUUTSPERSONEEL	12
V	ENKELE VEREISTEN VOOR INSTITUTEN	15
SLOTOPMERKING		18
TOTSTANDKOMING		19

Uit art. 2 van de statuten van de vereniging Humanitas:

„Drijfveren voor de activiteiten van de vereniging zijn beginselen van medemenselijkheid, waartoe zij in de eerste plaats rekent het algemeen humanistische beginsel van eerbiediging van de menselijke persoonlijkheid en de daaruit voortvloeiende erkenning van het recht op en de plicht tot zelfbestemming en zelfontplooiing voor iedere mens, zij het binnen de grenzen door het belang van de gemeenschap getrokken."

Vormgeving: Hans Cabout
Omslagtekening: Monica Gerritsen
Druk: J. van Meurs en Zoon - Ridderkerk

Prijs: *f* 3,50 eksklusief verzendkosten.

Amsterdam, 1978

Ten Geleide

Het hoofdbestuur van Humanitas is er bijzonder gelukkig mee, dat een werkgroep het initiatief heeft genomen om de positie van bewoners en personeel van verschillende soorten tehuizen en inrichtingen („instituten") onder de loupe te nemen. En wel in het bijzonder om twee redenen.

In de eerste plaats ligt deze aandacht voor „instituten in het algemeen" als het ware in een logisch verlengde van de diskussie, die al enkele jaren geleden binnen de vereniging Humanitas op gang werd gebracht en betrekking heeft op de positie van ouderen in de verzorgingstehuizen. Nog maar kort geleden resulteerde deze diskussie in een aantal kongresuitspraken.*

In de tweede plaats is het interessant, hoe de werkgroep een konkrete uitwerking geeft aan het door hem toegepaste „humaniteitskriterium", waaraan instituten worden getoetst. In brede lagen van de bevolking wordt een humaan handelen (b.v. „de humane behandeling van gevangenen") gelijkgesteld met een half-zacht optreden. De uitwerking, die de werkgroep aan het begrip geeft, houdt niet alleen een ontkenning in van deze onterechte interpretatie, maar verschaft tevens een handvat, dat op de nivo's van beleid en politiek operationeel kan zijn. Voor Humanitas zelf draagt de hier bedoelde begripsuitwerking bij tot de meningsvorming rond de eigen doelstelling.

De vereniging Humanitas heeft zich als zodanig nog niet uitgesproken over de inhoud van deze brochure. Het hoofdbestuur heeft echter gemeend er goed aan te doen alle steun te verlenen aan een publikatie, zodat het onderwerp in kwestie zowel binnen als buiten de vereniging ter diskussie kan komen, c.q. een bijdrage tot reeds in gang zijnde diskussies zal kunnen betekenen.**
Het hoofdbestuur heeft zich voorgenomen een van de komende verenigingskongressen aan de in deze brochure gepresenteerde bredere problematiek te zullen wijden.

De leden van de werkgroep zeggen wij hierbij gaarne dank voor het door hen verrichte denkwerk.

Het hoofdbestuur van Humanitas

* *„De visie van Humanitas op het verzorgingstehuis", deel 1 van de serie „Van Mens tot Mens", 1977.*

** *Speciaal voor gebruik in de sektoren van opleidingen en vormingswerk, maar ook voor ieder die aan een eenvoudiger jargon de voorkeur geeft, verschijnt gelijktijdig een gepopulariseerde uitwerking van hetzelfde onderwerp, onder de titel: „OVER HET WELZIJN VAN HEN DIE ER NIET ZIJN". Deze uitgave is ook afzonderlijk te bestellen.* te bestellen. Kosten: f 2,75 eksklusief verzendkosten.

10

BROCHURE HUMANITAS

Opzet instituut bedreigt individu

Van onze verslaggever

AMSTERDAM — In Nederland bevinden zich dagelijks naar schatting een kwart miljoen mensen in instituten. Rekent men niet naar dagsterkte, maar naar aantallen mensen, die in de loop van het jaar in een instituut opgenomen zijn of zijn geweest, dan komt men op een veel hoger aantal uit. Dat stelt de vereniging Humanitas in de brochure „Rechten en welzijn van mensen in sinstituten".

Volgens Humanitas bedreigt de instituutsopzet het individu. Instituten (onder meer bejaardentehuizen, psychiatrische inrichtingen, gevangenissen) zijn er voor een bepaald aspect van personen, de mens als geheel dreigt uit het gezicht te verdwijnen. Dit effect wordt veroorzaakt doordat veel instituten grootschalig zijn opgezet. Doelmatigheid en een centrale leiding dwingen tot vóórprogrammering van de leef- en werkomstandigheden van bewoners en personeel.

Dat blijkt volgens de brochure uit het feit, dat onderling verschillende instituten, die op heel andere groepen zijn gericht, toch vaak vrijwel identiek functioneren volgens hetzelfde mechanisme. Met name dat mechanisme vormt een gevaar voor het welzijn en de rechten van de bewoners.

Humanitas vindt dat instituten in principe dezelfde welzijnsvoorwaarden moeten bieden als de rest van de samenleving en instituutbewoners moeten dezelfde (grond)rechten hebben als ieder ander samenlevingslid. Bovendien moeten zij toegang hebben tot dezelfde rechtsmiddelen. Humanitas formuleert ook een aantal van die welzijnsvoorwaarden en rechten en komt tot de conclusie dat consequente doorvoering van de uitgangspunten moet leiden tot opheffing van de instituten of tot een omvorming ervan in open, kleinschalige leefgemeenschappen of aangepaste woonvormen.

LAATST

Bond akko

Van onze co

UTRECHT — K Industriebonden N ben maandag in U „ja" gezegd teger voorstellen van d lips. De bondsbes den adviseren het derhandelaar A. bond NVV) zei na dat na aanvankel vige discussie ja bonden op grond een belangrijke werkgelegenheid

„Daarbij spe lips-CAO de komst is in onz CAO zal dus een vend karakter d gesprekken die rond," aldus Var

Vorige week de een wat de bond baar laatste bod" bod geaccepteero jaar. Belangrijkste rieel gebied is, dat niveau van de Hor pen (HIG's) vooraf zullen hebben over tallen in de bedrijve den de bonden dat naal niveau infor strekt.

De bonden hadder melijk de vaststelling zetting per HIG m aantal arbeidsplaat hebben bereikt is al creter dan vorig jaa in de komende jare dit pad en terug te wensen," aldus Var

Om op HIG-niveau handelen moeten gen aanbrengen tuur. Tot nu to

Inleiding

In dit geschrift willen we een aantal gedachten over „instituten" en de mensen die daarin verblijven, op een rijtje zetten.
Er wordt de laatste jaren in toenemende mate kritiek geuit op de vrij machteloze en vaak rechteloze positie waarin mensen verkeren, die opgenomen zijn in inrichtingen voor bejaarden, gevangenen, psychiatrische patiënten, kinderen etc., terwijl aan de andere kant het bewustzijn groeit, dat aan het welzijn en de rechten van de mens meer vorm dient te worden gegeven.
Onder „**instituten**" verstaan we:
ruimtelijk afgegrensde leefgemeenschappen, waarin de leefsferen van wonen, werken en vrije tijd zijn samengebracht, en waarbij aan de ingezetenen een gemeenschappelijke status wordt toegeschreven, die gebaseerd is op een aspekt van hun persoon of hun gedrag.

Aspekten van iemands persoon of gedrag: leeftijd, intelligentie, het gepleegd hebben van misdrijven, psychische moeilijkheden, moeilijke opvoedbaarheid, ziekte, e.d.
Status: bejaarde, (civielrechtelijk) minderjarige, zwakzinnige, gedetineerde, (psychiatrische) patiënt.

In Nederland bevinden zich dagelijks naar schatting **een kwart miljoen mensen in instituten**. Rekent men niet naar deze dagsterkte, maar naar de aantallen mensen die in de loop van het jaar in een instituut opgenomen zijn of zijn geweest, dan komt men op een veel hoger aantal uit.

Een instituut, zoals hierboven gedefiniëerd, kan worden gezien als een middel, dat aangewend wordt om tegemoet te komen aan bepaalde behoeften, die voortkomen uit de wisselwerking tussen individuen en hun omgeving. Die omgeving kan de direkte omgeving zijn van het individu, maar ook de samenleving in groter verband. De behoefte aan het middel „instituut" kan overwegend afkomstig zijn van het individu en overwegend van de kant van zijn omgeving.

De behoeften, van waaruit naar het middel „instituut" wordt gegrepen, kunnen als volgt worden gegroepeerd:

1. konfliktsituaties en andere verstoringen bij het individu zelf of in de wisselwerking tussen individuen en hun omgeving (uitmondend in opneming in instituten als psychiatrische inrichtingen, gevangenissen, verzorgingstehuizen voor bejaarden, zwakzinnigeninrichtingen, algemene ziekenhuizen, sanatoria, opvoedingsinrichtingen, e.d.);
2. de uitoefening van speciale taken of leefwijzen (uitmondend in opneming in instituten als kazernes, opleidingsinstituten, kloosters).

In het vervolg denken we bij „instituten" hoofdzakelijk aan de eerste kategorie, hoewel veel zaken even goed op de tweede kategorie van toepassing zullen zijn.

Het onder één noemer plaatsen van instituten kan twintig jaar na het verschijnen van Goffman's eerste essay over „total institutions" moeilijk meer origineel genoemd worden. Echter, hoe weinig origineel dit dan ook mag zijn, in de praktijk ziet men niet erg duidelijk, dat van deze benadering de vruchten worden geplukt. Men denke in dit verband bijvoorbeeld aan de geïsoleerde voorbereiding van beleid en wetsontwerpen op de terreinen van rechtsposities van psychiatrische patiënten, gedetineerden, geestelijk gehandikapten (zwakzinnigen), minderjarigen. Men denke aan de wijze waarop personeel per afzonderlijke instituuts-sektor is georganiseerd, en daarbinnen zelfs vaak nog versnipperd. Men denke aan de afzonderlijke opleidingen voor instituutspersoneel.

Er is een (overigens niet onbegrijpelijke) weerstand tegen het onder één noemer plaatsen van instituten en degenen die daar wonen en werken. Dat kan gemakkelijk óverkomen als een gelijk willen stellen van bijvoorbeeld bejaarden en gedetineerden, wat geen van beide groepen erg zal waarderen; of het gelijk willen stellen van psychotherapie met bewaking, wat de hiermee belaste funktionarissen evenmin erg waarderen zullen.
Maar dat is dan ook geenszins wat ons voor ogen staat. Dat plaatsen onder één noemer dient men te begrijpen op een hoger abstraktienivo. Op dat abstraktienivo gaat het om

dingen als: de werking van een instituut als organisatie; de attitude van de buitenwereld tegenover de instituutsbewoners en omgekeerd; de onderlinge rolpatronen van besturen, direkties, hoger kader, basispersoneel en bewoners binnen de instituten.
En dan komt men op frappante overeenkomsten. Dat stuit men op mechanismen, die overeenkomstig werken, **ongeacht** of men die aantreft in zwakzinnigeninrichtingen of kindertehuizen, en die een gevaar vormen voor het welzijn en de rechten van de bewoners.

Het gaat in dit geschrift om deze invalshoek. En wanneer wij in het navolgende kritiekpunten aanstippen met betrekking tot instituten, dan zeggen wij daarmee niet, dat alle instituten slecht zijn. We zeggen daarmee, dat die gevaarlijke mechanismen in alle instituten (volgens onze definitie) aanwezig zijn. Voor sommige instituten zullen die kritiekpunten méér gelden, voor andere minder, alnaargelang men de gevaren voor welzijn en rechten van bewoners heeft onderkend en dienovereenkomstig maatregelen heeft getroffen.

Wèl zeggen wij – en dat is zowel onze stelling als onze stellingname – dat, naarmate men adekwater die gevaren wil ondervangen, men er minder omheen kan die mechanismen zelf aan te pakken. En dat heeft direkte konsekwenties voor de organisatiestruktuur van instituten, de interne rolpatronen, kortom de instituten als zodanig. (Zie ook de slotopmerking op pag. 15.).

Wat wij met dit geschrift willen, is het stimuleren van diskussie en aktiviteiten, liefst van een permanent karakter, gericht op doorvoering van de hier genoemde al langer bestaande ideeën over de verbetering van de (rechts)positie van bewoners en personeel van instituten, en wel vanuit de genoemde invalshoek.

„Bewoners" of „ingezetenen" noemen we degenen, die in instituten zijn opgenomen.
Bij „personeel" denken we hoofdzakelijk aan dát personeel, dat dagelijks met de instituutsbewoners omgaat.

Bewoners en personeel staan centraal in het instituutsgebeuren. Dat betekent, dat het verder ontwikkelen van de al bestaande ideeën, hun konkretisering en uitwerking bij voorkeur door deze groepen moeten worden gedragen.
Het lijkt ons, dat daarbij kontakten tussen (ex-)bewoners en personeel van **verschillende soorten** instituten een kreatieve impuls kunnen betekenen.

Met onze kritiek en onze suggesties voor verbetering maken we geen enkele aanspraak op volledigheid of het verkondigen van de enige juiste opvatting.

Dit geschrift dient men meer te zien als een signaal op een bepaalde golflengte, waarmee we antwoordsignalen hopen te ontvangen van mensen wier opvattingen binnen hetzelfde frekwentie-bereik liggen.

I. Mensen en instituten

We zouden het navolgende niet kunnen schrijven, als we niet een bepaalde opvatting hadden over het mens-zijn. We willen hierover geen „bijbelse" uitspraken doen, met eeuwigdurende geldigheid. Onze opvatting is, behalve subjektief, ook gebonden aan onze tijd en omstandigheden.

Wij vinden, dat in iedere mens een individualiteit moet worden erkend, die geworteld is in zijn persoonlijke historie en zijn uitdrukking vindt in de persoonlijke verwachtingen en strevingen, en de persoonlijke vormgevingen in de relatielegging met andere mensen.

Met deze mondvol onderschrijven we het unieke in iedere mens en de noodzaak van de individuele vrijheid.

Met het welbevinden van mensen kan het om tal van redenen verkeerd gaan. Mensen hebben onvoldoende mogelijkheden of weten die om een of andere reden onvoldoende te benutten. De relatievorming met andere mensen lukt niet of loopt telkens op konflikten uit.
De samenleving heeft hier de verantwoordelijkheid middelen te verschaffen om tot verbeteringen of oplossingen te komen. Instituten gelden nog steeds als dergelijke middelen.

Het is goed er in dit verband aan te herinneren, dat de ontstaansgeschiedenis van verschillende soorten instituten leert, dat zij aanvankelijk vooral dienden als opberg- en wegwerpplaatsen voor dezelfde mensen, wier welzijn men nu met hetzelfde middel (het middel „instituut") beoogt te verbeteren.
Veel kritiek op instituten komt er op neer, dat zij als middel niet voldoen. Om hierover duidelijk te kunnen zijn, stellen we een toetsing voor aan twee kriteria: een humaniteitskriterium en een doelmatigheidskriterium.
Bij het **humaniteitskriterium** gaat het om de aanvaardbaarheid van het middel op zich. Het middel kan immers erger zijn dan de kwaal. Wat met dit kriterium in het geding is, hebben we hierboven globaal aangegeven, toen we het hadden over onze opvatting over het mens-zijn. We kunnen dit nader toespitsen door te stellen:

1. dat instituten in principe dezelfde welzijnsvoorwaarden aan de ingezetenen moeten bieden als in onze maatschappij van thans voor eenieder billijk worden geacht;
2. dat instituten de positie van ingezetenen als rechtssubjekten onverlet dienen te laten; d.w.z.: de ingezetenen als dragers van dezelfde (grond)rechten als ieder lid van de samenleving en toegang hebbend tot dezelfde rechtsmiddelen.

Bij het **doelmatigheidskriterium** gaat het erom, dat aan het instituut als middel dezelfde eisen worden gesteld als aan ieder ander middel, n.l. dat het bevordelijk is voor het doel. Het doel moet o.i. in alle gevallen de verbetering zijn van de wisselwerking tussen het individu en zijn omgeving. Daaruit vloeien twee dingen voort:

1. De struktuur en het funktioneren van instituten dienen steeds aan dit doel te worden getoetst, zowel per ingezetene als naar de instituutsbevolking als geheel. Lukt de vormgeving van een instituut konform deze doelmatigheidseis niet, dan verblijft de ingezetene daar ten onrechte of heeft het instituut als zodanig geen bestaansrecht. Men kan hier spreken van interne doelmatigheid.

2. De keuze van het middel „instituut" dient het resultaat te zijn van een afweging tegen andere middelen, d.w.z. als het beste middel uit de bus te zijn gekomen. Hier kan men spreken van eksterne doelmatigheid.

In het volgende zal het humaniteitskriterium op de voorgrond staan.

II. De tirannie van 'het ene aspekt'

Wie kennis neemt van literatuur over instituten en van getuigenissen van mensen, die kortere of langere tijd in een instituut waren opgenomen, bekruipt het gevoel dat tal van verworvenheden in onze samenleving daar niet meer vanzelfsprekend zijn en als het ware opnieuw moeten worden beargumenteerd en bevochten.

We menen, dat de belangrijkste verklaring hiervoor ligt in het feit, dat instituten niet in de eerste plaats voor mensen zijn ingericht, maar primair met het oog op één of hooguit enkele aspekten van hun persoon of gedrag.
Zo ontstaat een organisatievorm, zo ontstaat groepsvorming op basis van een oneigenlijk beginsel: dat ene aspekt, dat als problematisch wordt ervaren.
De mogelijkheden van relatievorming, het voorzieningenpakket van het instituut, de interne orderegels zijn toegesneden op dat aspekt. Als gevolg van deze eenzijdigheid zijn instituten in het algemeen een belemmering voor een ontplooiing van de ingezetenen volgens de keuzemogelijkheden en keuzebevoegdheden, zoals die in de samenleving buiten het instituut bestaan.

Het vastpinnen van instituten op dat ene aspekt hangt nauw samen met het verschijnsel stigmatisering. Een (macht-bezittende) meerderheid benoemt het symptoom-gedrag van individuen als problematisch, gevaarlijk e.d. en ontslaat daarmee zichzelf van de betrokkenheid bij (het ontstaan van) dat gedrag. Het uitlichten van deze individuen uit hun omgeving door hen te plaatsen in instituten bevestigt en versterkt deze houding van de omgeving. Een omgeving of een samenleving die zichzelf niet wil veranderen, zal willen vasthouden aan de nadruk op dat ene aspekt. In dit soort gevallen zitten we trouwens ook dicht bij de doelmatigheidsvraag, omdat het alléén aandacht besteden aan het individu en niet aan zijn omgeving doorgaans onvoldoende bijdraagt tot verbetering van hun wisselwerking. Wie een ander stigmatiseert, d.w.z. vereenzelvigt met een bepaald etiket, geeft zichzelf daarmee een vrijbrief om niet meer of niet meer volwaardig met die ander te hoeven kommuniceren. Daardoor plaatst men die ander in een isolement. Institutionalisering is daarvan een uiterste konsekwentie: het isolement kan tot een volkomen isolement uitgroeien.

Autoritair-hiërarchische patronen zijn in onze maatschappij nog tamelijk gangbaar. De dominantie van het ene aspekt kan in vele gevallen een ekstra voedingsbodem zijn voor de instandhouding en versterking van een onderworpenheids-struktuur binnen een instituut. De voeding lijkt van twee kanten te komen:
– de specialist m.b.t. het ene aspekt wordt beschouwd als de enige die de eind-verantwoordelijkheid aankan, zodat beslissingen op alle terreinen in zijn goedkeuring moeten uitmonden;
– de ingezetene identificeert zich maar al te vaak met dat aspekt, waarop hij problematisch is gebleken (naar eigen definiëring en/of naar onderwerpt daarmee zijn **hele** persoon aan de zeggenschap van de op dat aspekt deskundige.

Niet voor niets wordt wel gezegd, dat een instituut de uitvergroting is van het ware wezen van een maatschappij.

Het vasthouden aan de realiteitswaarde van het ene aspekt verschaft een (ektra) ondergrond aan een hiërarchische beslissingsstruktuur. Daarmee heeft natuurlijk ook het instituutspersoneel te maken. Het personeel, dat dagelijks met de ingezetenen omgaat, kan danig in de knel komen tussen direktie/bestuur en ingezetenen. Naarmate het ene aspekt centraler staat, in die mate wordt er meer ingekort op de eigen verantwoordelijkheid van het personeel, en daarmee ook op het handelingsbereik en de mogelijkheden tot relatielegging met de ingezetenen. Het overschrijden van de door de direktie toegestane speelruimte leidt tot botsingen met de direktie. Het strikt binnen de marges blijven van de richtlijnen van bovenaf leidt tot botsingen met de ingezetenen.

Instituten, die hun organisatieprincipe rond dat ene aspect willen loslaten en willen toegroeien naar leefgemeenschappen, waarbinnen plaats is voor **onder meer** betreffend aspekt, stuiten nogal eens op moeilijkheden met hun financier: de overheid (rechtstreeks of als subsidiegever). Het instituut is immers opgericht voor dat ene aspekt? Financiering van andere aspekten lijkt al gauw op ekstra luxe.

De dominantie van het ene aspekt leidt er vaak toe, dat regels niet primair gericht zijn op het scheppen van de voorwaarden voor het welzijn van de geïnstitutionaliseerde mens, maar overwegend in funktie staan van de ordehandhaving in het instituut. Zelfs aan het gevaar, dat het begrip „therapie" overwegend in dienst van de ordehandhaving wordt gebruikt, wordt niet altijd ontkomen. De tirannie van het ene aspekt werkt ontmenselijkend in op de ingezetenen. We denken, dat er ook ongewenste effekten zullen zijn bij het instituutspersoneel.
De tirannie van het ene aspekt kan men niet wegwerken met een multidisciplinaire benadering. De mens is en blijft altijd méér dan de som van een aantal visies en bejegeningen vanuit meerdere vakdisciplines.
In het wezen van instituten – d.w.z. zoals wij het begrip „instituut" hebben gedefiniëerd – ligt reeds de strijdigheid met beginselen van humaniteit besloten. Dat hebben we hierboven op een aantal punten toegelicht.

Wezenlijke verbeteringen zullen het wezen van instituten niet onaangetast kunnen laten. Doorvoering van de principes van humaniteit en doelmatigheid zal niet alleen nopen tot:

– het kritisch volgen van de wijze waarop mensen in instituten terecht komen, alsmede tot het aktief zoeken naar andere middelen; maar ook aanleiding worden tot
– het opheffen van instituten, dan wel het omvormen van instituten op zódanige wijze, dat niet meer van instituten in strikte zin kan worden gesproken, doch eerder van leefgemeenschappen of aangepaste woonvormen.

In de volgende paragraaf bekijken we verder, wat toepassing van het humaniteitskriterium oplevert aan vereisten voor een wezenlijke verbetering.

III. Welzijnsvoorwaarden en rechten voor instituutbewoners

Op welke manier moet nu de speciale aandacht voor de positie van mensen in instituten worden uitgewerkt? Zou niet kunnen worden volstaan met op te merken, dat mensen in instituten toegang moeten hebben tot dezelfde welzijnsvoorwaarden en rechten als ieder samenlevingslid? En dat inbreuken daarop op dezelfde wijze moeten kunnen worden aangevochten?

Met een dergelijke verwijzing zou eigenlijk moeten kunnen worden volstaan. Maar zoals al uit het voorgaande bleek: we vinden dat de praktijk ver af staat van het ideaal. Daarom hebben we een aanzet willen geven op twee fronten:

1. Een poging tot formulering van voorwaarden voor individueel welzijn. Men kan individueel welzijn zien als een produkt van: zelfinstandhouding, zelfontplooiing en zelfbepaling. Zelfinstandhouding heeft te maken met het fysieke leefmilieu. Zelfontplooiing en zelfbepaling hebben te maken met het psycho-sociale en politiek-sociale leefmilieu. De poging tot formulering op de volgende bladzijde is uitgewerkt door aansluiting te zoeken bij:
   – onze opvatting over het menszijn, zoals in par. I kort weergegeven;
   – voorbeelden van belevingen van on-welzijn door mensen in instituten; a contrario kunnen dan welzijnsvoorwaarden worden geformuleerd, die overigens net zo goed buiten instituten van toepassing zijn.

   Essentieel hierbij is de onderstreping van het (eigenlijk vanzelfsprekende) feit, dat de psychosociale en politiek-sociale leefmilieus van bewoners in geen enkel opzicht natuurnoodzakelijk samenvallen met het instituut of het instituutsterrein. Niet de grenzen van een instituut zijn maatgevend voor die per individu uiteenlopende leefmilieus; letterlijk noch figuurlijk. Het gaat juist om het kunnen handhaven en opnieuw aangaan van relaties buiten het instituutsmilieu, die het beste aansluiten op de individuele mogelijkheden tot zelfontplooiing en zelfbepaling.

2. Een poging tot formulering van een aantal **procedurele** rechten.
   Het feit, dat mensen afgezonderd zitten van de rest van de samenleving, betekent ons inziens dat zij een ekstra ondersteuning nodig hebben om toegang te krijgen tot dezelfde rechten en rechtsmiddelen als voor alle nederlanders gelden.
   Men zou ook een groot aantal inhoudelijke rechten kunnen formuleren. We hebben op enkele inhoudelijke onderwerpen (privacy, eksterne relaties, vermogensbeheer en inspraak) bekeken, welke rechten voor een vijftal sektoren al zijn geformuleerd. Dat bleek verwaarloosbaar weinig te zijn. Maar men kan zich ook de vraag stellen, wat voor zin zoiets heeft. Men komt dan òfwel tot zeer algemene formuleringen, die het hele levensbereik in een instituut omvatten, òfwel men is genoodzaakt heel gedetailleerd te werk te gaan, en dan is het einde zoek. Een globale wettelijke vastlegging van rechten geeft te veel mogelijkheden voor restriktieve interpretaties. Een nauwsluitende omschrijving van inhoudelijke rechten brengt het gevaar met zich mee, dat deze niet alleen als het minimum, maar tevens ook als het maksimum worden beschouwd. De kern zit hem ons inziens dan ook niet in de kwestie, of inhoudelijke rechten al dan niet zijn omschreven. Zowel in het ene als in het andere geval gaat het er vooral dáárom dat instituutsbewoners over instrumenten beschikken om de rechten, die alle leden van onze samenleving toekomen, waar te maken.

De uitgewerkte welzijnsvoorwaarden kunnen mede dienen als toets voor het al dan niet indienen van beklag door instituutsbewoners. Wanneer aan een welzijnsvoorwaarde niet of in onvoldoende mate wordt voldaan, is daarmee een beklaggrond gegeven.

WELZIJNSVOORWAARDEN EN PROCEDURELE RECHTEN VOOR INSTITUUTSBEWONERS

Voorwaarden voor individueel welzijn

zelfinstandhouding	zelfontplooiing	zelfbepaling
1 voeding 2 slaap/beschikbare ruimte 3 beweging/id. 4 leefbare temperatuur 5 ontvangst sensorise prikkels 6 omgang met mensen 7 gezondheid/hygiëne 8 veiligheid	9 bewegingsvrijheid 10 een gerechtvaardigde hoop op verandering 11 het kunnen vervullen van nieuwe rollen ter versterking/vormgeving identiteit 12 het kunnen bezitten van kontinu-relaties met anderen 13 beschikbare privacymogelijkheden 14 beschikbaarheid materiële en immateriële voorzieningen, die aansluiten op eigen mogelijkheden	15 het kunnen volgen van de eigen wil bij het vormgeven en richting geven aan de eigen leefsituatie en het kiezen van mensen, met wie men wil omgaan 16 invloed kunnen uitoefenen op beslissingen, die jezelf en je leefkondities betreffen, voorzover die beslissingen tot een buiten jezelf gelegen kompetentie behoren

Procedurele rechten

A. Ten aanzien van het verblijf in instituten:

1 In kennis stelling van en mogelijkheid invloed te kunnen uitoefenen op de vigerende (huis)regels, rechten en plichten.
2 Op de hoogte stelling aan ieder van zijn individuele status (vrijwillig of niet; geldende vrijheden en beperkingen), de implikaties daarvan en de faktoren die bepalend zijn voor het „verloop" en de afloop van die status.
3 Recht voor ieder te worden gehoord in verband met beslissingen betreffende zijn status.
4 Het onbelemmerd kunnen aanzwengelen van een procedure ter verandering van zijn status en/of ter overplaatsing naar een andere afdeling of instituut.
5 Voor ieder het recht op regelmatige inlassing van momenten, waarop iemands hele positie in een instituut aan de orde wordt gesteld, ten overstaan van een onafhankelijke instantie.
6 Klachten kunnen indienen bij een onafhankelijke instantie, die de macht bezit effektief iets met die klachten te doen.
7 Beroepsmogelijkheid tegen dwang-, orde- of therapeutische maatregelen bij een onafhankelijke instantie, voorzover mogelijk met opschorting van die maatregelen, hangende beroep.
8 Vrije en onbelemmerde toegang tot rechtshulp.
9 Onverminderd de verplichting van instituten om zorg te dragen voor goede medische en psychosociale hulp, een recht op vrije artsenkeuze en keuze van andere helpers.
10 Extra waarborgsom m.b.t. „bijzondere behandelingen", die de mogelijkheid van blijvend fysisch of psychisch funktieverlies in zich dragen (bepaalde injekties, shocktherapie, kastratie e.d.) Deze „behandelingen" zelfs niet toe te passen op grond van toestemming van de betrokkene alleen.

B. Ten aanzien van de wereld die men achterlaat:

1 Maatregelen kunnen treffen voor veiligstelling van leefomstandigheden van personen, voor wie men als verzorger/kostwinner optrad, alsmede onbeperkte toegang tot informatie over hetgeen daarmee vanwege gemachtigden of uit anderen hoofde gebeurt.
2 Idem met betrekking tot achtergelaten eigendommen en bezittingen.
3 Het ter beschikking kunnen houden van woonruimte; of: recht op direkte herhuisvesting na ontslag.
4 Scheiding van beheer / verzorging / vertegenwoordiging van iemands belangen in een instituut en diens belangen daarbuiten.

IV. Instituutspersoneel

De mate van welzijn van instituutsbewoners is nauw gerelateerd aan de mate van welzijn van het personeel, dat dagelijks met die bewoners omgaat. We denken hierbij aan verplegend personeel, gevangenisbewaarders, bejaardenverzorg(st)ers, groepsleid(st)ers e.d. Het instituutspersoneel bepaalt in de praktijk van alledag de feitelijke gang van zaken in een instituut, zij het, gebonden aan de regels die voor dat instituut gelden, waarbij meer of minder grote speelruimte voor eigen initiatief open blijft. Wat voor ingezetenen de **leef**situatie is, is voor het instituutspersoneel de **werk**situatie.

Verbeteringen in de welzijnsvoorwaarden en de rechtspositie van de ingezetenen zullen niet effektief kunnen worden doorgevoerd, wanneer niet overeenkomstige maatregelen worden getroffen voor het instituutspersoneel. Een werkwijze bijvoorbeeld, die mogelijkheden tot zelfbepalingen schept voor de bewoners, heeft ingrijpende implikaties voor de werkwijze van het personeel t.o.v. die bewoners en onderling.

Binnen instituten treft men nog vaak een scheiding aan tussen het instituutspersoneel enerzijds en direktieleden, therapeuten en hoger stafpersoneel anderzijds, die slechts incidentele kontakten hebben met de bewoners. Het personeel, dat dagelijks met de bewoners omgaat, voert de beslissingen van het hogere kader ten aanzien van die bewoners uit.

Het instituutspersoneel moet klaarspelen wat anderen in de samenleving t.o.v. de bewoners niet konden of niet wilden verwezenlijken: een dagelijkse omgang met personen, die als problematisch en/of riskant worden bestempeld. De werksituatie van het lagere personeel betekent daarmee over het algemeen een zware psychische belasting.

Een faktor van betekenis daarbij is, dan nieuwe personeelsleden nogal vaak in hun verwachtingen worden teleurgesteld, in die zin, dat zij niet blijken te mogen omgaan met bewoners op de manier, zoals zij zich dat hadden voorgesteld, of zoals hun dat bij hun sollicitatie werd voorgesteld. In de praktijk blijkt in die gevallen de ruimte voor het ontwikkelen van normale affektieve relaties nogal snel als „niet-funktioneel" te worden geduid en daarmee negatief te worden beoordeeld.

Zo ziet men, dat enerzijds het verloop en het ziekteverzuim onder instituutspersoneel relatief groot is. Anderzijds kan een bepaalde „verharding" optreden in de bejegening door het personeel van de bewoners, waarbij defensiemechanismen worden gehanteerd, zoals: handelen vanuit een funktiegerichtheid; het tot objekt maken van de bewoner door hem als „geval" te zien; het sterk vasthouden aan de uitvoering van bepaalde rituele taken.

Het instituut als rationeel-hiërarchische organisatie heeft tot doel de verzorging of de „genezing" van de bewoners, die op dat ene aspekt zijn uitgeselekteerd. De bewoners, c.q. hun kwaal of hun risiko-aspekt, zijn objekt van de organisatie. Doel, mogelijkheden en werkwijze van de organisatie worden bepaald door het bestuur en het hogere kader. Naarmate een instituut centralistischer is opgezet, zullen zowel de bewoners als de leden van het lagere personeel minder kansen krijgen om mee te spreken in beslissingen, die henzelf betreffen.

Dat wordt zichtbaar in de direkte werksituatie van de werknemer. Veelal maakt deze deel uit van een tamelijk veelomvattend instituut, waar zijn eigen werk zich afspeelt op een van de vele kleinere onderdelen (zaal, afdeling, paviljoen). Dit onderdeel is aangewezen op een groter of kleiner aantal centrale diensten (bewassing, voeding, schoonmaak, medische zorg, etc.) en maakt ook wat dat betreft deel uit van het totale instituut. Veelal is het onmogelijk om, als de direkte werksituatie daartoe aanleiding geeft, tot een decentralisatie te komen. Centralisatie is het uitgangspunt en men moet van goeden huize komen om dit te doorbreken en eigen ideeën door te voeren op de afdeling. Grootschaligheid brengt eigenstandige efficiency-eisen met zich mee, die de leef- en werksituatie in de onderdelen van het instituut al voor een groot deel vóór-programmeren.

Een strikte scheiding tussen beleidsmakers en beleidsuitvoerders in een instituut lijkt uit den boze, daar de uitvoerders dan de mogelijkheid ontnomen wordt om zèlf verantwoordelijkheid te dragen. Wanneer bewoners aan de uitvoerders tekst en uitleg vragen over hun optreden, dan zullen de uitvoerders steeds op „de opdracht" kunnen terugvallen, c.q. niets anders kunnen doen dan dat. Doen zij dit niet, en pogen zij op eigen houtje te werken en voor eigen verantwoording, dan schept dit onmiddellijk problemen binnen de hiërarchie.

Een strikte scheiding tussen beleidsmakers en beleidsuitvoerders binnen een hiërarchische beslissingsstruktuur kan voorts de voedingsbodem zijn voor het ontstaan van gunstenstelsels van instituutspersoneel t.o.v. de ingezetenen. Wanneer instituutspersoneel van hogerhand niets anders te verwachten heeft dan een verwijzing naar de instituutsregels bij de eis van ordehandhaving, is de kommunikatie daarmee naar twee kanten geblokkeerd (naar bewoners en naar opdrachtgevers). In zo'n situatie kan het enige redmiddel voor het instituutspersoneel zijn het werken met onderhandse verleningen van gunsten of het onthouden van die gunsten t.o.v. ingezetenen. Het bestaan van dergelijke gunstenstelsels houdt de hiërarchische struktuur in stand en onderstreept gelijktijdig het rechteloze van de positie van de bewoners.

Het eenzijdig versterken van de rechtspositie van de ingezetenen tast de gunstenstelsels aan en vormt daarmee een bedreiging van de positie van het instituutspersoneel.

Langs welke wegen zou men nu de underdogspositie van het instituutspersoneel kunnen aanvatten, daarbij rekening houdend met het belang der bewoners? Wij willen hier kort twee richtingen bespreken, die men daarbij zou kunnen volgen.

Bij het volgen van een eerste lijn zou men kunnen denken aan het zódanig versterken van de (rechts)positie van het instituutspersoneel tegenover bestuurlijke en andere hogere kaders, dat het voldoende ruimte krijgt om tot een adekwate kommunikatie met de bewoners te komen. Hierbij zou het kunnen gaan om:

1. Maatregelen, die op direkte wijze de kommunikaties binnen een instituut beïnvloeden, zoals:
   a. er worden geen beslissingen meer genomen op beleidsniveau (beheer, therapie, ordehandhaving e.d.), zonder dat de uitvoerders daarin hun stem hebben gehad en de motivering kennen;
   b. lagere personeelsleden krijgen het recht de uitvoering van beslissingen t.a.v. bewoners op te schorten, wanneer die beslissingen, c.q. hun motivering worden aangevochten door die bewoners;
   c. betreffende personeelsleden worden op enigerlei wijze gesteund, wanneer zij om redenen, voortvloeiende uit de twee vorige punten of anderszins, in konflikt geraken met de beleidsmakers (direkties, therapeuten); te denken valt b.v. aan een beroepsmogelijkheid en – meer preventief – aan een kode die verbindend is voor alle uitvoerende werkers in instituten.

2. Maatregelen, die op indirekte wijze de kommunikaties binnen een instituut beïnvloeden, zoals:
   a. het hanteren van een beoordelingssysteem, waarbij het funktioneren van instituutspersoneel niet eenzijdig beoordeeld wordt vanuit het instituut, doch waarbij sprake is van een beoordeling vice-versa en waarin personeelsleden zelf ook aan kunnen geven, welke mogelijkheden zij voor zichzelf zien; een dergelijk beoordelingssysteem, opgevat als proces, kan de zelfontplooiing van het personeel in het instituut bevorderen;
   b. het verbeteren van de opleidingssituatie, zowel buiten als binnen de instituten, en meer toegespitst op het instituutsgebeuren; zo zou veel meer aandacht moeten worden geschonken aan onderwerpen als: stigmatisering, „de plaats van instituten in de samenleving", hospitalisering, kennis van bestuurs- en organisatievormen;
   c. het toekennen van een recht aan het personeel een bepaald percentage van zijn werktijd ingeruimd te krijgen voor begeleiding en systematische evaluatie van eigen werk, waarin ook ruimte is voor de verwerking van eigen emoties;

d. verhoging van de organisatiegraad van instituutspersoneel, zowel in vakbonden als per werkgebied; daardoor kunnen de vakbonden beter ingesteld raken op de belangenbehartiging van leden, die in de gezondheids- en de welzijnssektor werkzaam zijn; in de werkgebieden zijn het de besturen en direkties, of de besturen van overkoepelende lichamen, die met de overheid onderhandelen.

Het volgen van deze lijn bergt echter grote gevaren in zich. Hoe goed ook de bedoelingen zijn t.a.v. de bewoners van instituten, het lijkt verre van ondenkbaar, dat de sterkere positie van het instituutspersoneel zich tegen de belangen van de bewoners gaat keren. Immers, met de doorvoering van maatregelen zoals hierboven genoemd, wordt de afstand tussen bestuurlijk/hoger kader en uitvoerend/lager kader danig verkleind. Verstandige bestuurders en direkties zullen in hun besluitvorming zoveel mogelijk anticiperen op bezwaren en wensen van lager personeel. Weliswaar zal een aldus verkregen eendracht heilzaam werken op het welbevinden van het instituutspersoneel, maar de bewoners krijgen dan één blok tegenover zich. Mogelijk zullen de laatsten dan met heimwee terug gaan denken aan de tijd, dat zij konden profiteren van onderhandse gunsten . . .

Bij het volgen van de tweede lijn worden het welzijn van de bewoners en het welzijn van het personeel, dat dagelijks met hen omgaat, in onderlinge samenhang gezien. De wisselwerking tussen bewoners en instituutspersoneel staat hier centraal. De meest wezenlijke maatregel, die hier genomen moet worden, is de doorbreking van de patronen van rationeel-hiërarchische organisatie en van grootschaligheid.

Hiertegenover kunnen we het model van kleinschalige woonvormen en leefgemeenschappen stellen, waarin bewoners, personeel en eventuele gasten gezamenlijk zorgen voor een klimaat, waarin voldoende ruimte is voor de probleemkant van bewoners. Bewoners en personeel hebben in principe een gelijke inbreng bij het bepalen van het doel en de leef- en werkwijze van de groep. Of er behoefte is aan grotere strukturen, zal vanuit deze basiseenheden moeten worden bekeken. In het bevestigende geval zullen het de basiseenheden zijn, die de aard en de omvang van de dienstverlening vanuit zo'n grotere, nevengeschikte struktuur bepalen. Bij „grotere struktuur" kan gedacht worden aan een service-orgaan m.b.t. materiële voorzieningen; aan een platform, vanwaaruit onderhandeld wordt met de overheid, e.d.

Het volgen van deze tweede lijn, waarnaar onze voorkeur uitgaat, betekent niet, dat daarmee een pleidooi voor de maatregelen van de eerste lijn van de baan zou zijn. Dat pleidooi blijft gehandhaafd; echter, in de tweede gedachtengang is er wel sprake van aksent-verschuivingen, zoals:

– een veel geringere mate van formalisering van de positie van de personeelsleden;
– een aanmerkelijke relativering van het belang van professionalisering van het personeel;
– een aandeel van de bewoners in het bepleite beoordelingssysteem; de nadruk komt hier dus te liggen op de wisselwerking tussen personeel en bewoners;
– in de opleiding meer aksent op de kommunikatie met bewoners, waarin b.v. ook de afhankelijkheid van de bewoners en de relatieve machtspositie van personeelsleden aan de orde komt; gebruikmaking van hiertoe geëigende onderwijsvormen, zoals rollenspelen;
– het aanwenden van een hogere organisatiegraad van personeel voor een breder doel dan pure belangenbehartiging; uitvoerende werkers zouden b.v. een handvest kunnen ontwikkelen voor hun werkgebied, waarin plaats is voor nieuwe, in de praktijk ontwikkelde visies, waardoor zij een serieuze partner in het overleg met de overheid zouden kunnen worden.

V. Enkele vereisten voor instituten

Naarmate een instituut meer gesloten is, zullen welzijn en (grond)rechten van de bewoners meer in de knel komen. Een instituut kan de keuzemogelijkheden die in de samenleving als geheel bestaan, onmogelijk allemaal binnen de muren reproduceren. Instituten zullen daarom zoveel mogelijk in open verbinding moeten staan met de samenleving. Instituten zouden eigenlijk plaatsen in de samenleving moeten zijn, waar bijzondere aandacht en bijzondere voorzieningen bestaan, die zoveel mogelijk de belemmeringen opheffen die voortvloeien uit dat ene aspekt, waarop mensen voor zichzelf en/of voor anderen problematisch zijn. Het opheffen van die belemmeringen moet dan betekenen: de weg vrij maken naar een optimale beleving der individuele welzijnsvoorwaarden en gebruikmaking van rechten. De **primaire doelstelling** voor **ieder** instituut zou in dat laatste moeten zijn gelegen. Een instituut dat geheel georganiseerd is rond „het ene aspekt", sluit die weg per definitie af.

Zo'n stellingname levert een aantal aandachtspunten op m.b.t. instituten. In het voorafgaande hebben we er al enkele genoemd. Datgene wat hier volgt is deels bedoeld als onderstreping, deels als aanvulling.

Voorop staat dan, dat instituten niet mogen worden opgericht, als zij geen akseptabele openingen of aansluitingen bieden naar een post-institutionele fase en/of naar buiten-institutionele verbanden.
In reeds bestaande instituten dient de primaire doelstelling (zie boven) vorm te krijgen in een aktief daarop gericht beleid, dat de hoofdmoot uitmaakt van de taakomschrijving van iedere instituutsdirekteur. De instituutsdirekteur moet dan ook niet de specialist zijn op „het ene aspekt" (psychiatrisch deskundige, beveiligingsdeskundige e.d.).

Het instituutsbeleid zal de verbindingen naar de samenleving waar moeten maken: het bevorderen, dat instituutsbewoners deel kunnen nemen aan faciliteiten buiten het instituut; het treffen van voorzieningen voor niet-instituutsbewoners binnen het instituut; het betrekken van niet-bewoners bij aktiviteiten van bewoners; het stimuleren van bewoners tot deelname aan aktiviteiten buiten het instituut; „verdunning" van de instituutsbevolking (vestiging van anderen tussen de dragers van „het ene aspekt").

Binnen een instituut zullen veelal regels nodig zijn om een bepaald voorzieningen-aanbod aan alle ingezetenen te kunnen realiseren. Daaruit kunnen beperkingen voortvloeien in vrijheden en keuzemogelijkheden voor individuele bewoners en personeelsleden. Daarom is het te meer van belang, dat dezen mee kunnen beslissen bij de totstandkoming en herziening van die regels, en dat zij herzieningen ook kunnen aankaarten. Vastlegging van regels in een voor ieder beschikbaar reglement is een vereiste.
In dit verband is het overigens van belang op te merken, dat de plaats die regels in een instituut innemen, sterk afhankelijk is van het karakter van een instituut. Naarmate instituten zich verder ontwikkeld hebben in de richting van open leefgemeenschappen of aangepaste woonvormen – en dat is tenslotte de kant die we op willen –, zal algemene regelgeving kunnen worden vervangen door afspraken, die geworteld zijn in de subjektieve betrokkenheid van gemeenschapsleden en bewoners. Kleinschaligheid zal zo'n ontwikkeling bevorderen.
De praktijk bij de huidige stand van zaken rond instituten noodzaakt echter tot de beklemtoning van openbaarheid van regels en inspraak van alle betrokkenen bij hun totstandkoming en herziening.

Diezelfde praktijk is ook aanleiding de verplichting van instituten te onderstrepen tot registratie en motivatie van dwang-, orde- en therapeutische maatregelen m.b.t. ingezetenen. Instituten dienen zich dienaangaande ook naar buiten toe te verantwoorden. Op de handelwijzen van instituten in dit opzicht dient daadwerkelijk kontrole te worden uitgeoefend. Weliswaar bestaan er doorgaans wel regels voor rapportage; maar het moet worden betwijfeld, of dat in de praktijk zo veel betekent. Eksterne verantwoordingsplicht, ook ten aanzien van andere aspekten van het instituutsgebeuren, dient overigens breed te worden opgevat. Niet

alleen moet hier worden gedacht aan verantwoording tegenover de (subsidiërende) overheid, maar ook aan een kontroleerbare opstelling tegenover b.v. naaste familieleden en partners van de instituutsbewoners. In het bijzonder noemen wij hier ook als vereiste een principiële toegankelijkheid van instituten voor de publiciteitsmedia.

Een ander punt, dat speciale aandacht verdient, betreft de instituten die een therapeutische bejegening nastreven, hetzij als hoofddoel, hetzij als onderdeel van het voorzieningenpakket. In de eerste plaats lijkt het bepaald geen overbodigheid te stellen, dat instituten zichzelf, hun ingezetenen en de buitenwereld rekenschap geven van wat zij onder „therapie" verstaan; en voorts, welke plaats die therapie kwantitatief en kwalitatief in het bejegeningsprogramma inneemt. Als mensen in deze instituten terecht komen, hebben zij recht op die therapie. Tegenover dat recht staat de ekspliciteringsplicht van het instituut en de plicht die therapie ook waar te maken. Anderzijds zij eraan herinnerd, dat therapie geen automatisme mag zijn, d.w.z. geen gebeuren dat zich onontkoombaar voltrekt uit hoofde van een niet ter diskussie te stellen specialistisch gezag. Eerder al werd gewezen op de noodzaak van waarborgen voor degenen, die aan de therapie worden onderworpen (zie par.III) en de eigen verantwoordelijkheid van degenen, die met de uitvoering van de therapie zijn belast (zie par. IV).

Tenslotte: het karikaturale verschijnsel om alles maar „therapie" te noemen (tevens een legitimatie voor dwang!) dient ten spoedigste uit de wereld geholpen te worden.

De wijze waarop ingezetenen van instituten mede invloed kunnen uitoefenen op hun leefomstandigheden en zich effektief kunnen beklagen over inbreuken op hun welzijn en rechten, is even essentieel als moeilijk. Ook hier zij echter weer opgemerkt, dat het karakter van instituten hierop van invloed is. Naarmate instituten zich verder zullen hebben ontwikkeld in de richting van open, kleinschalige leefgemeenschappen, zal die moeilijkheidsgraad verminderen.

Bij de huidige stand van zaken evenwel lijkt het, dat bewonerskommissies in bedoelde opzichten niet van doorslaggevende betekenis zijn. Globaal gezegd: in „goede" instituten funktioneren zij goed, in „slechte" funktioneren zij slecht. Bewonerskommissies kunnen leiden tot verdoezeling van klachten, m.a.w. een effekt hebben van repressieve tolerantie; maar zij kunnen ook katalysatoren zijn voor het onder woorden brengen van klachten.
Een bemoeilijkende faktor lijkt voorts, dat leden van bewonerskommissies vaak een zwarte pietenrol krijgen toebedeeld.
Enige vooruitgang zou wellicht worden geboekt, indien bewonerskommissies voor een deel ook uit niet-bewoners bestaan. Het zou bijvoorbeeld aanbeveling verdienen, wanneer vertegenwoordigers van belangengroeperingen in de betreffende sektor tot die eksterne leden behoren. Dergelijke ekstern gedemokratiseerde bewonerskommissies zouden dan een preventieve invloed kunnen uitoefenen op de leefomstandigheden. Komplementair kan men dan denken aan geheel eksterne klachtenkommissies per instituut of per instituutssektor, die repressief kunnen ingrijpen en daartoe ook de bevoegdheden krijgen verleend.
Tot die eksterne klachtenkommissies zouden de bewoners zich ook kunnen richten, wanneer het niet zozeer gaat om de leefomstandigheden van het instituut in het algemeen, maar ook wanneer zij zich willen beklagen (zelf of via vertegenwoordigers) over maatregelen, die op hen individueel zijn gericht. Men zou voor wat betreft deze kategorie klagers voorts kunnen denken aan een hogere beroepsmogelijkheid bij één rechterlijke instantie, die gespecialiseerd is op de positie van mensen in instituten.
Een derde weg, waarlangs invloed op het instituutsgebeuren gerealiseerd kan worden, kan liggen in een vertegenwoordiging van bewoners in het bestuur van het instituut. Dat bestuur zou verder vertegenwoordigers van het instituutspersoneel moeten omvatten, alsmede eksterne leden.

Een faktor van betekenis voor zowel de demokratisering voor instituten als voor de algemene leefbaarheid is

– naar men thans algemeen aanvaardt – het tegengaan van massifikatie; m.a.w. het bevorderen van kleine leefeenheden.

Ruimtelijke voorzieningen tenslotte zullen aan de vereisten, die voortvloeien uit de primaire en overige doelstellingen van instituten, moeten zijn aangepast. De belangrijkste kriteria voor nieuwbouw of verbouw zullen ontleend worden aan het inzicht, dat er kleine leefeenheden nodig zijn, die zeer gemakkelijk in kontakt kunnen treden met de buitenwereld. Dit betekent, dat kleine gezins-achtige wooneenheden moeten worden gebouwd, die in de woonwijken zijn gesitueerd, zodat bewoners en personeel gebruik kunnen maken van de voorzieningen binnen de wijk.
Nationale bouwnormen, die nu zijn geformuleerd ten behoeve van de grootschalige, kazerne-achtige instituten, zullen moeten worden gewijzigd ten gunste van deze kleinschalige wooneenheden.

Slotopmerking

In het voorgaande hebben wij gepoogd de positie van mensen in instituten te toetsen aan het humaniteitskriterium, nader geëkspliciteerd in welzijnsvoorwaarden en (grond)-rechten voor instituutsbewoners. Daarbij zijn wij ook ingegaan op de positie van het instituutspersoneel en de vereisten, waaraan instituten zouden moeten voldoen. Het doelmatigheidskriterium hebben wij wel genoemd, maar niet verder uitgewerkt, omdat dat ons inziens nadrukkelijk op de tweede plaats dient te staan. Zo zijn wij bewust niet ingegaan op ekonomische aspekten, die tot de overwegingen van eksterne doelmatigheid behoren, omdat wij vinden, dat die ondergeschikt dienen te zijn aan beginselen van humaniteit.

Enerzijds hebben wij ons op het standpunt gesteld, dat instituten beter kunnen worden opgeheven, dan wel moeten worden omgevormd tot open, kleinschalige leefgemeenschappen of aangepaste woonvormen. Anderzijds hebben wij een toetsingskader uitgewerkt voor de posities van bewoners, personeel en de instituten als zodanig, hetgeen waarschijnlijk niet in die mate nodig zou zijn geweest, wanneer de situatie overeen zou stemmen met ons ingenomen standpunt en er dus van instituten-in-strikte-zin geen sprake meer zou zijn.
Maar van die laatste instituten zijn er heden ten dage nog vele. Wij menen dan ook, dat de gegeven uitwerking niet overbodig is, integendeel, dat er op moet worden toegezien dat beginselen van humaniteit worden doorgevoerd, waar daar nog onvoldoende sprake van is. Wij geloven, dat daarmee dan een ontwikkeling zal worden bevorderd, die noodzakelijkerwijze zal leiden tot verwerkelijking van ons ingenomen standpunt. Dan zal het inderdaad overbodig zijn om te stellen, dat mensen in instituten moeten kunnen beschikken over dezelfde welzijnsvoorwaarden en (grond)rechten als wij allen, kortom: dat mensen in instituten óók mensen zijn.

Totstandkoming

Aan de voorbereiding van dit geschrift werkten mee:

– Yvo Baudoin, sekretaris van de Projektgroep Delinkwentie en Samenleving, verbonden aan het centraal bureau van Humanitas te Amsterdam.

– Gerard Dekker – verbonden aan de Geneeskundige Inspectie voor de Geestelijke Volksgezondheid te Leidschendam.

– Ad Geers – verbonden aan de Juridische Faculteit van de Rijksuniversiteit te Utrecht.

– Sjef Gevers – verbonden aan het Instituut voor Sociale Geneeskunde van de Vrije Universiteit te Amsterdam.

– Constantijn Kelk – verbonden aan het Instituut voor Strafrechtswetenschappen van de Rijksuniversiteit te Utrecht.

– Michael Kerkhof – sekretaris van de Jong-Oud Trust, verbonden aan het centraal bureau van Humanitas te Amsterdam.

– Elly Sanders – verbonden aan het Werkverband Integratie Jeugdwelzijnswerk Nederland (WIJN) te Utrecht.

– Diny Speijer – verbonden aan de docentenopleiding voor verpleegkundigen aan De Aemstelhorn te Amsterdam.

– Loek Speijer – verbonden aan de Landelijke Bestuurskommissie Bejaardenwerk van Humanitas.

Deze groep kwam 12 maal bijeen sinds januari 1975.
Verschillende deelnemers publiceerden zelf over het onderhavige onderwerp.
Van de veelheid van geraadpleegde literatuur volstaan wij hier met het noemen van de „classic":

„Asylums" van Erving Goffman (Pelican Book, 1974).

en enkele recent verschenen uitgaven:

„Totale inrichtingen en hun effecten", onder redactie van G. de Jonge, Justitiële Verkenningen, uitgave van het WODC, 1976-1;
„Rechtspositie?" uitgave van de Coornhert-Liga, de Bajeskrant, de VVDM, de Belangengroepering Minderjarigen en de Bond voor Vrijheidsrechten, voorjaar 1976;
„Naar een rechtspositie voor minderjarigen in tehuizen", artikel van Thea Engel, Wim Hendriksen, Jan Nelissen en Hans Wegerif, verschenen in Sjow, 1976-5;
„Wat zijn uw rechten?– Informatieblad voor bewoners van psychiatrische inrichtingen" uitgave van een werkgroep, bestaande uit ex-kliënten, juristen, psychiaters en psychologen, Capelle a/d IJssel, (Albert Cuypstraat 53), 1975;
„Rechten en verantwoordelijkheden van patiënten en hulpverleners", een uitgave van het psychiatrisch ziekenhuis „Bloemendaal" en verpleegtehuis „Dorestad" te Den Haag, december 1976;
„Voorlopig verslag van de enquête over de positie van de psychiatrische patiënt in Nederland", een uitgave van Release-Den Haag, december 1976;
„Rapport rechtspositie gedetineerden", in opdracht van de Coornhert-Liga, uitgave Ars Aequi 1976;
„Tegennota Beleidsvraagstukken Gevangeniswezen", een uitgave van de Coornhert-Liga, november 1976;
„Mensen horen niet in instituten – Bejaarden zijn mensen", uitgave van de Jong-Oud Trust, Humanitas, Amsterdam, 1974;
„Voet tussen de deur. De toekomst van het verzorgingstehuis", uitgave van de Landelijke Bestuurskommissie Bejaardenwerk van Humanitas, Amsterdam, maart 1977;
„Een goede buurt. Filosofie van de verdunning op Dennendal", Nieuwschrift nr. 5, 1974 (2e druk);
„Rechtspositie – De rechtspositie van de geestelijk gehandicapten en gestoorden", rapport van de gelijknamige kommissie van de Stichting Nationaal Orgaan Zwakzinnigenzorg, november 1976.